

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS

Életpasztalat és sorstanulás

PÉNTÉK IMRE: EMLÉK PRÓBA

Ismert irodalomtörténeti tény, hogy Péntek Imre a *Kilencek* nevű költői csoportosulás antológiájában, az *Elérhetetlen föld* (1969) című kötetben mutatkozott be a szélesebb irodalmi nyilvánosság előtt. Itt megjelent versei már jelezték lírikusi személyiségének, illetve költői világának alapvonásait: az újra való nyitottságot, a kánonok és főleg a sablonok iránti ellenszenvét, az avantgárd formai törekvésekhez fűződő vonzalmát, az egyszerre meditatív és ironikus alapállást, a filozofikus látásmódra és a groteszk alkalmazására való hajlamát, az érzelmességtől való elidegenítés szándékát vagy a konformizmus elutasítását. Ezek az alapvonások az elmúlt közel fél évszázad alatt nem sokat módosultak, de új kötete, az *Emlék próba* olvastán lehetetlen észre nem venni, mennyire erős tényezőjévé vált költészetének a történelem-földézésére, a múltértelmezésre, múlt és jövő szembesítésére való törekvése. Mintha ez a kötet – végső levezetésben – arról szólna, hogy a költő több évtizedes tapasztalatait összegezve számot vet a távolabbi és a közelebbi múlt történéseivel, összefüggéseivel, ellentmondásaival, okozott csalódásaival, a mai társadalom és a közélet múltban gyökerező fonákságaival. E történeti ihletésű tematika ábrázolásmódját és a hozzá kapcsolódó – minimum kétféle – formát röviden úgy lehet jellemezni, hogy a költő nem tekintget erre-arra, hanem elveihez, tapasztalataiból adódó meggyőződéséhez, erkölcsi alapelveihez ragaszkodó ember módján „mondja a magáét”. Elvi következetesség és alkati szívósság, a tapasztalatokból leszűrt tanulságok konok képvisellete jellemzi új verseit is.

Szemléletmódját a tapasztalat komolysága, az elvi alapállás hitele és az ironikus-groteszk látás együttese egyéníti, amely olykor játékoságba, az értő olvasóval összekacsintó szarkazmusba torkollik. Költészetében egyként jelen van a múlt és a jelen komor tapasztalati anyaga, valamint a gúny, a nevetségességig eljutó irónia. Péntek Imre arra (is) figyel, hogy az emberi értékek, erkölcsi normák miként relativizálódtak az idők folyamán, miként hígulnak föl, és a nyomukban keletkező űr miképp vezet nyomasztó életérzés kialakulásához. A lehangoló „kortendenciák” olykor reményvesztettséggel, resignációval, olykor meg iróniával jelennek meg verseiben, összességében derűs flegmatikussággal.

Az *Emlék próba* verseinek költői alapállása tehát az emlékezés, no meg múlt és jelen szembesítése. Ez a szembesítő attitűd magyarázza a kötet címét is, hiszen az emlékek próbája végül is arról szól, hogyan felel meg egymásnak a múltból merített tapasztalat, a költő belső meggyőződése és a jelen valósága. Péntek Imre régi korok embereinek alakját idézi meg, hogy a múlt felől láttassa a mát, meg, hogy a mából visszatekintve még tisztábban láthassa a múltat. Valósággal beletekint a múlt mély kútjába, átvilágítja

rétegeit, hogy tanulságok után kutasson, tapasztalatokra tegyen szert: az ókori Pannonia provincia emlékeinek földidézésétől Mindszenty József mártír sorsának példázatán át a nyomasztó ötvenes évek ironikus újraéléseig. Igazi emlékezéspróbák tehát e kötet versei. Illetve annál is többek: a ma emberének történelemhez való közelítését, múltlátását is szemléltetik. A címből és az eddig mondottakból is következik, hogy Péntek Imre kettős időszemlélettel alkot, úgy, mint aki a mába érő történelem részese és úgy is, mint a jelen mindentudója. Egész személyiségével újraéli a múltat, szinte visszahelyezi magát a letűnt korba, ugyanakkor ezer év tapasztalatának birtokában mindent tud a nemzet sorsáról. Ez a kettősség jelenik meg az *Emlék próba* szerkezetében is, amely hármas tagolást mutat, akár a triptichon. Az első fejezet (*Történelmi mezőny*) a história ihlette számvetés verseit tartalmazza; a középső rész (*Időrétegek*) múlt és jelen szembesítésére hivatott; végül a harmadik (*Nyűgös vendég*) pedig a jelenkori állapotok tükrözése és kivált a maga sorsával való számvetés foglalatja.

A kötet nyitó verse (*Zrínyi Miklós költő és hadvezér monológja*) Zrínyi alakját idézi meg, aki Kanizsa 1664. nyári sikertelen ostroma után Csáktornyára készül visszavonulni, és arra gondol, a hadi sikerek elmaradásáért majd egy vadkan trófeájával vigasztalódik. Péntek Imre visszahelyezi magát a XVII. század aktuális jelenébe, mint egy riporter közvetíti a hadvezér költő szavait, miközben a jelenkor mindentudásával idézi föl a múltat, vagyis az akkori baljóslatú jövőt. Hiszen ő – az olvasóval együtt – pontosan tudja, hogy néhány hónap múltán a trófeának gondolt vadkan halálra sebzí Zrínyi Miklóst. A *betedik* című vers még inkább a „helyszíni tudósítás” érzetét kelti: Péntek Imre 1914. június 28-án Sarajevóban figyeli, ahogyan a merénylők az osztrák–magyar trónörökös pár életét tervezik kioltani. A pillanat feszültségét földidéző erővel érzékelteti, ugyanakkor soraiban ott bujkál mai tudása arról, hová vezetett a sarajevói merénylet. A gyilkos kaland feszült pillanata vezetett az első világháború milliókat érintő tragédiájához, Magyarország megcsonkításához és távolabbi kihatásában a második világháború kirobbanásához. Ismét a jelenkor tudása vetül rá a százegy évvel ezelőtti pillanat drámai megjelenítésére, az akkor még mit sem sejtő emberek alakjára. Az 1932 című vers egy korabeli képeslap, a *Pesti Napló Képes Melléklete* illusztrációi alapján idézi föl az esztendő nagy horderejű történéseit és csip-csup ügyeit, miközben valamennyien tudjuk, hogy hét esztendő múltán kitör a második világháború, és 1941-ben Magyarország is hadviselő fél lesz. A kötet első ciklusának talán legelgondolkodtatóbb verse az *Isten foglya*. E mű Mindszenty József élettörténetét eleveníti meg, jelesül azt, hogy a szent embert mind a nyilas, mind a bolsevik diktatúra üldözte, fogságba vetette, pedig a hercegprímás egyedül „Isten foglya” volt, neki kötelezte el magát önként vállalt rabságban.

*Ha nem szólhatnék, akkor is
Uram, ígédet hirdetem,
nem lehet rabbá tenni azt,
akin nem fog a félelem.*

*Pásztor nyáj nélkül, így halok meg,
nincs ennél fájdalom nagyobb,
de zárhatnak engem bárhová,
Uram, a te foglyod vagyok.*

A költő immár személyes emlékeit idézi föl két versében (*Orion rádió; Lövészárok*), amelyek jól mutatják Péntek Imre ama lírikusi vonását, miképpen tudja a drámai valóságot iróniába fordítani. Az *Orion rádió* arról szól, hogy édesapja, a fűrésztelep tőrmestere november 7-e, a nagy októberi szocialista forradalom évfordulója alkalmából pénzjutalmat kapott. Másnap beutazik a megyeszékhelyre, és vásárol „egy böhöm nagy, világyevő, zöldszemes Orion rádiót”, hogy érthetően és tisztán szóljon a Szabad Európa adása. A *Lövészárok* már a groteszk jegyeit viseli magán. A kisfiú, amikor hazáér az iskolából, döbbenetesen látja, hogy a házuk mögötti veteményeskertben cikkcakkban lövészárok fut, a „láncos kutya” Tito elleni harc védműve. Gyermekésszel is fölfogja, hogy a krumpliföldön épült lövészárok aligha fogja megállítani a proletárdiktatúrára törő imperialista hordákat. Az ároknak rövidesen mégis megtalálják a funkcióját: a környék gyerekei számára kitűnő búvóhelyül szolgált.

Az *Időrétegek* című, a múltat és jelen szembesítő versek ciklusában idézi föl gyermek- és ifjúkorát a költő; megverseli a hajdan oly vágyott rugóskést, az 1960-as évek ma már szimbolikus tárgyait, a nejlonszatyrot és a kotyogó kávéfőzőt. Ironikus portrékat fest baloldali érzelmű vagy elkötelezettségű ismerőseiről, barátairól (*J., a szakember; S., a műkézbajnok*). Történelem és jelen játszik össze az *Üzent a múltból Pannónia*, amely szinte elbeszélő költeményként vagy szinte balladai tónusban szól a Seuso-kincsek rejtélyéről. A rejtély homálya nem is annyira a kincsek eredetét borítja, hanem megtalálásuk körülményeit, a megtaláló különös öngyilkosságát. A Seuso-kincsekkel egy ragyogó és derűs, életörömmel teli múlt üzen az 1980-as évek szocialista Magyarországnak. A hajdani pannóniai patriciusok élete után kullog a XX. század utolsó harmadának megnyomorított embere, a honi országlakos, aki a kincsekkel való seftelésből szeretné megalapozni a maga kis egzisztenciáját. Csak éppen a „magasabb szempontok” közbeszólnak, és a kincsek eltűnnek, a megtaláló pedig meghal, egy szerszámos kamrában találják meg két nadrágszíjon lógva. A Seuso-kincsekkel a múlt ad hírt, a jelenkor sivárságának „üzen a szépség és bőség”.

A triptichon harmadik szárnya, a kötet utolsó, *Nyűgös vendég* című fejezete a lehangoló jelen és a szerző sorsának ironikus ábrázolása. A költő rossz közérzetének képe a kiöntött ürge rajzában jelenik meg (*Blabla*). Ebben a csak nyűggel elviselhető mai világban cipeli sorsát a magyar költő, akit ezúttal a *Kilencek* csoport másik tagja, Kiss Benedek testesít meg a neki címzett *Szavak keresztje* című versben. Aztán Péntek Imre megvonja a maga sorsának mérlegét is:

*Nem sikerült az áttörés,
ma már könnyen beláthatom:
csak lovagoltam a szavakon,
teljesítménynek bizony kevés (Áttörés)*

És mégis, Don Quijote szinte nevetséges elszántságával, örült szívósságával újra és újra verset ír, és minden történelmi tudása és jelenkori tapasztalata ellenére a költésztől várja a nagy áttörést, a sikert. Ugyancsak sorsútjának fölmérése eredményeként keletkezett *A vidéki költők* című ironikus szabad vers. Önarcképében fogalmazza meg, milyen is az ezredforduló magyar vidéki költője, akit egyaránt jellemez az elvágódás a többre-jobbra sóvárgás és a magára erőltetett önteltség. A vidéki költő olyan értelmiségi, aki hivatást, sőt küldetést érez magában, mégis pótcelekvésekben éli ki ambícióit; aki csak azért is kertet művel, gyümölcsöt termeszt, pálinkát főz, közben – némi irigységgel – kineveti a fővárosi literátort.

*Ő még tudja, milyen illatokat terel a szél
a beérett búzatáblák fölött.
S a vilmoskörtét nem csak felesként ismeri”*

Élete dacos ellenállások és megfutamodások kettősségében telik – lényegében ugyanerről szól a *Sakk, vagy valami hasonló*. Az önéletrajzi ihletésű hosszú vers Péntek Imre dacos ellenkezéseinek, őszinte gesztusainak, bátor kiállásainak és megfutamodásának krónikája, egyben a sorsértelmezés, a folytonos helykeresés elbeszélő ábrázolása. Mint írja, magánéletének és költői pályájának egérútjait keresi 1968 óta, azután rá kellett jönnie, hogy az egérutak összeérnek: tehát nincs menekvés. A sanyarú hangulatú közérzet versek között megbúvik egy bájos őszi darab; az *Őszi anziksz* a természet mikrovilágának képeit festi le zenei hatású, rímekkel összecsengő sorokban. A ciklus és a kötet utolsó verse a címadó *Nyűgös vendég* – valóban számadó vers. Péntek Imre azon tűnődik, végül is a Teremtő milyen sorsra szánta őt. Szomorúan állapítja meg, csak egy nyűgös vendég ebben az átmeneti otthonban, a földi létben. Ez, valamint a *Hajza* című szonett a maga élettapasztalataival és sorstanulásaival való keserű számvetés mintegy összegzi a kötet tartalmát, a költői üzenetek summázatát. Az emlékpóba mérlege tehát kétségtelenül lehangelő képet mutat. A drámai múlt keserves jelenbe torkollott, miközben egyik sem volt könnyű futam, ám a Don Quijote-i hajlamú vidéki költő újra és újra megharcolja a maga szélmalomharcát. Nem adja föl! Nekiveselkedik a múlt tanulságai levonásának, hátha általa javítható lesz a jelen és tervezhető a jövő.

Péntek Imre költői nyelvének alapvető jellemzője a sallangtalanság, a nyelvi lecsupaszítottság, amely azután szinte az előbeszédre emlékeztet. Nem törekszik hatásos metaforák megalkotására, látványos költői képeket sem teremt. Versei áttételek nélkül, direkt módon szólnak. Kerék Imre állapította meg, hogy ez a nyelvi-stiláris redukált-

ság éppen arra szolgál, hogy a vers intellektuális tartalma még koncentráltabban jelenjék meg az olvasó előtt. A nyelv eszerint épp arra való, hogy a legközvetlenebbül fejezze ki a mondandót, és még csak véletlenül se andalítson el. Péntek Imre nem szűkszavú, de egyszerűen és takarékosan beszélő költő, aki mondandója iróniától is hatásos, frappáns megjelenítésére összpontosít. Ez a szikár versépítés, ez a nyelvi visszafogottság, ez az üzenetre, a vezérgondolatra összpontosító stílus, ez a célszerű versbeszéd költészetének talán legállandóbb formai jegye – legyen szó ritmikus, rímes darabokról vagy szabad versekről. De mindkét változat mélyén ott érezni a belső dinamika lüktetését; a gondolatrítmusok, a pontos rímek, a jambikus lejtés, a halk, de jól hallható zeneiség jellemzi versei formáját. Röviden úgyis mondhatnánk, hanyag elegancia sugárzik a versek textusából.

(Péntek Imre: Emlék próba. Budapest, Magyar Napló, 2015. 90 oldal)

